

อสังการในมหาชาติคำหลวง

นางฉลลนา คิริเจริญ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหัตถ์กฐตรปริญญาอักษร ศาสตรคุณฎีบัณฑิต
ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2525

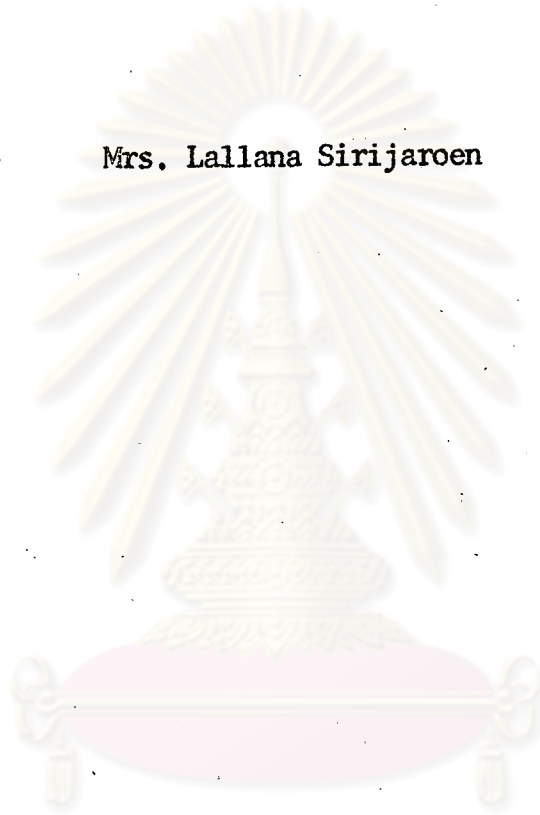
ISBN 974-561-208-1

008372

16224255

Alaṅkāra in Mahāchāt Khamluang

Mrs. Lallana Sirijaroen

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy

Department of Thai

Graduate School

Chulalongkorn University

1982

หัวข้อวิทยานิพนธ์

อสังการในมหาชาติคำหลวง

โดย

นางสัลลนา สิริเจริญ

ภาควิชา

ภาษาไทย

อาจารย์ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แยม้นัดดา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คมคาย นิลประภัสสร

ศาสตราจารย์วัชรีย์ รมยะนันท์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาคุณวุฒิปบัณฑิต

[Signature]... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุประคิษฐ์ บุณยาค)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

[Signature]..... ประธานกรรมการ

(นาวาอากาศ (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง)

[Signature]..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แยม้นัดดา)

[Signature]..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คมคาย นิลประภัสสร)

[Signature]..... กรรมการ

(ศาสตราจารย์วัชรีย์ รมยะนันท์)

[Signature]..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์วิสุทษ์ บุญยกุล)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์

อสังการในมหาชาติคำหลวง

ชื่อนิสิต

นางสัลลนา ศิริเจริญ

อาจารย์ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แยมัคดา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คมคาย นิลประภัตสร

ศาสตราจารย์วัชร รมยะนันท์

ภาควิชา

ภาษาไทย

ปีการศึกษา

2524

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาทฤษฎีการประพันธ์ในอสังการศาสตร์ของอินเดีย ความเป็นมาของอสังการศาสตร์ ลักษณะของอสังการและรสต่าง ๆ ในการประพันธ์ของสันสกฤต เพื่อนำหลักเกณฑ์มาวิเคราะห์ความงามในมหาชาติคำหลวงทั้ง 13 กัณฑ์ ว่ามีความงามตรงตามทฤษฎีการประพันธ์ในอสังการศาสตร์ของสันสกฤตหรือไม่

วิทยานิพนธ์นี้แบ่งเป็น 6 บท บทแรกกล่าวถึงความเป็นมาของมหาชาติคำหลวง ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ บทที่ 2 เป็นการศึกษาการประพันธ์ในอสังการศาสตร์ฉบับต่าง ๆ ความเป็นมาของอสังการศาสตร์ ทฤษฎีการใช้ภาษาลักษณะของคำประพันธ์ ลักษณะของอสังการในคำประพันธ์ซึ่งได้แก่อสังการฝ่ายเสียงที่เรียกว่าศัพท์าสังการ และอสังการฝ่ายความหมายที่เรียกว่าอรรถาสังการ และรสในการประพันธ์ บทที่ 3 วิเคราะห์ศัพท์าสังการในมหาชาติคำหลวง บทที่ 4 วิเคราะห์อรรถาสังการในมหาชาติคำหลวง บทที่ 5 วิเคราะห์รสวรรณคดีในมหาชาติคำหลวง บทที่ 6 เป็นบทสรุปและข้อเสนอแนะ

ผลของการวิจัยสรุปได้ว่า กลวิธีในการแต่งอันได้แก่ การตกแต่งฝ่ายเสียง (ศัพท์าสังการ) การตกแต่งฝ่ายความหมาย (อรรถาสังการ) และรสวรรณคดี ทำให้มหาชาติคำหลวงมีความงาม ความไพเราะตรงตามหลักเกณฑ์ของอสังการ

ศาสตร์ของอินเดียเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้พบว่า มหาชาติคำหลวงมีความงามอันเป็นเอกลักษณ์ของวรรณคดีไทยอีกด้วย ความงดงามเหล่านี้เป็นเครื่องแสดงถึงความสามารถและความตั้งใจในการประพันธ์ของกวี และเป็นเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มหาชาติคำหลวงเป็นวรรณคดีที่ยิ่งใหญ่ของไทย

ศูนย์วิทยพัชยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Thesis Title : Alankāra in Mahāchāt Khamluang
 Name : Mrs. Lallana Sirijaroen
 Thesis Advisors : Associate Professor Saksri Yamnadda, Ph.D.
 Assistant Professor Khomkhai Nilprapassorn, Ph.D.
 Professor Vacharee Ramayananda
 Department : Thai
 Academic Year : 1981

Abstract

The purpose of this thesis is to study the poetical theory and origin of Indian Alankārasāstra, the characteristics of the 'Alankāra' (poetical ornament) and the 'rasa' (literary flavor) of Sanskrit poetry in order to find criteria for the analysis of "beauty" in the thirteen cantos in Mahāchāt Khamluang to see if the beauty of this poetic work corresponds with the beauty found in Indian Alankārasāstra or not.

The thesis is divided into six chapters, the first of which deals with history of Mahāchāt Khamluang composed in the reign of King Boromatrailokanath. The second is the study of the poetical theory in the various versions of Alankārasāstra, the origin of Alankārasāstra, the language, the poetical forms, the poetical ornament which is constituted of sound ornament called "śabdāṅkāra" and meaning ornament called "arthāṅkāra", and poetical flavor. The third and

fourth chapters are the analyses of "śabdālaṅkāra" and "arthālaṅkāra" respectively. Chapter five analyzes the literary flavor in Mahāchāt Khamluang and chapter six presents the conclusion of the thesis and gives suggestions for further studies.

The finding is that Mahāchāt Khamluang's aesthetic beauty, enriched by its sound and meaning adornments and also by literary flavor, mostly coincides with the criteria in Alāṅkāraśāstra. It is also found that Mahāchāt Khamluang contains beauty composed of unique characteristics of Thai Literature. This twofold (i.e. Indian and Thai) beauty verifies the poet's ability and intention and also is a major factor that makes Mahāchāt Khamluang one of the great masterpieces in Thai Literature.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาของคณะอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ คือ รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แยมน์คทา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คมคาย นิลประภัสสร และศาสตราจารย์วัชร รมยะนันท์ ที่ได้ช่วยตรวจแก้ไขข้อบกพร่อง และให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้วิจัย นอกจากนี้ นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง และรองศาสตราจารย์วิสุทษ์ มุขยกุล ช่วยกรุณาให้ความรู้เพิ่มเติม และทักท้วงข้อบกพร่องในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยซาบซึ้งในความกรุณาของท่านอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ในการติดต่อกับหัวหน้าศูนย์พุทธศาสนิกสัมพันธ์ในต่างประเทศ ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์เป็นอย่างดียิ่ง นายประเสริฐ เรืองสกุล เลขาธิการกิตติมศักดิ์ องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกและนางมัลลิกา ชลารักษ์ รองเลขาธิการกิตติมศักดิ์ องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ทำให้วิทยานิพนธ์นี้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการวิจัย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านทั้งสองไว้ ณ ที่นี้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณท่านผู้ให้สัมภาษณ์ทั้ง 9 ท่าน ได้แก่ อาจารย์เกษม บุญศรี พระมหาจันลา คันมัวลี ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ผนคร อาจารย์สุชาติ ละออง อาจารย์พิฑูร มลิวัลย์ นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ Mr. Albert Edirisinghe และ Mr. Teh Thean Choo ที่กรุณาให้ข้อมูลเกี่ยวกับการวิจัย จึงทำให้วิทยานิพนธ์เรื่องนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการหาข้อมูลเพื่อเขียนวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์อย่างดียิ่งจากหลายท่าน ทางต้นฉบับตัวเขียนเรื่องมหาชาติคำหลวงที่ใช้ในงานวิจัยนี้ ได้รับความอนุเคราะห์จากท่านผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ เจ้าหน้าที่ของหอสมุดแห่งชาติ แผนกงานบริการหนังสือภาษาโบราณ คือ นายวชิระ ธรรมเมสินทร์ และ นายประเสริฐ วงษ์ไทยเจริญ และนายชูป นวลยง แห่งแผนกไมโครฟิล์ม ทางเอกสาร

และหนังสือได้รับความอนุเคราะห์จากนายสมพงษ์ เกียรติกรเพ็ชร เจ้าหน้าที่ของ
หอสมุดแห่งชาติแผนกวารสาร อาจารย์ทัศนีย์ ลีนสกุล อาจารย์เจ้าหน้าที่หอสมุด
ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และอาจารย์
สมพร ต่อประดิษฐ์ อาจารย์เจ้าหน้าที่หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร ผู้วิจัยขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านผู้มีส่วนปริวรรตภาษาสันสกฤตมาเป็นภาษาไทย
คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทองสุข เกตุโรจน์ และอาจารย์อภิชาญ ปานเจริญ อาจารย์
ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราม
คำแหง

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะกรรมการพัฒนาบุคลากร มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ที่กรุณาให้ทุนสนับสนุนงานวิจัยนี้

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การใช้ศัพท์เฉพาะบางคำในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

การใช้ศัพท์เฉพาะบางคำในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้การเขียนตามรูปศัพท์เดิมของคำรา ที่นำมาใช้ได้แก่ตำราอสังการศาสตร์ของวาคุภฏ ที่ ป. ส. ศาสตรีแปล นาฏยศาสตร์ ตำราว่า ของภรตมุณี ที่ ร. ต. ท. แสง มนวิทูร แปล และพระคัมภีร์สุโฆชาสังการของพระมหาสามีสังขรักชิต ที่ นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง แปล ดังต่อไปนี้

1. ตำราอสังการศาสตร์ของวาคุภฏ

การใช้ชื่อคำบางคำ ท่านใช้ไม่เหมือนกับในตำราอสังการศาสตร์ของคนอื่น เช่น ที่ปก ใช้ ที่ปกมฺ ปรศฺโนตฺตฺร ใช้ ปรศฺโนตฺตรมฺ สาร ใช้ สารมฺ อนุมาน ใช้ อนุมานมฺ เป็นต้น ดังนั้นการใช้คำเหล่านี้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงใช้ตามแบบของวาคุภฏ

2. นาฏยศาสตร์ ตำราว่าของภรตมุณี

ในตำรานาฏยศาสตร์ใช้ว่า "สาตวิกะ" หรือ "สาตวิกภาวะ" ส่วนในพระคัมภีร์สุโฆชาสังการใช้ว่า "สตติกภาวะ" ผู้วิจัยจึงใช้ทั้ง 3 คำ

3. พระคัมภีร์สุโฆชาสังการของพระมหาสามีสังขรักชิต

มีบางคำที่อยู่ในพระคัมภีร์สุโฆชาสังการเขียนต่างจากนาฏยศาสตร์ได้แก่คำ "ฐายีภาวะ" เขียนตามรูปภาษาบาลี ในนาฏยศาสตร์ใช้ "สถายีภาวะ" ตามรูปภาษาสันสกฤต

ดังนั้นในการอ้างอิงถึงตำราแต่ละเล่มผู้วิจัยจะเขียนตามตัวสะกดการันต์ตามเล่มที่อ้างถึงนั้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ณ
บทที่	
1. บทนำ.....	1
2. ทฤษฎีการประพันธ์ในอสังการศาสตร์.....	7
2.1 ความเป็นมาของอสังการศาสตร์.....	10
2.2 ทฤษฎีการใช้ภาษาและลักษณะของคำประพันธ์.....	18
2.3 ลักษณะของอสังการในการประพันธ์.....	25
2.3.1 อสังการฝ่ายเสียง ได้แก่ศัพท์พาดังการ.....	28
2.3.1.1 อนุปราศ.....	31
2.3.1.2 ยมก.....	35
2.3.1.3 ปุ่รูกตวทาภาส.....	38
2.3.1.4 เศษ.....	39
2.3.1.5 วโกรกติ.....	42
2.3.1.6 จิตร.....	44
2.3.2 อสังการฝ่ายความหมาย ได้แก่อรรถาสังการ.....	46
2.3.2.1 อุปมา.....	53
2.3.2.2 รูปกะ.....	55
2.3.2.3 ชาติ.....	56
2.3.2.4 สังศยะ.....	56
2.3.2.5 อติศยะ.....	57
2.3.2.6 ประติวิสต์อุปมา.....	58

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

2.3.2.7	สังกร.....	59
2.3.2.8	อุทเปรกษา.....	59
2.3.2.9	อากเขป.....	60
2.3.2.10	เหตุ.....	61
2.3.2.11	ทึปกัม.....	62
2.3.2.12	อวสระ.....	63
2.3.2.13	ปริวฤตติ.....	63
2.3.2.14	ปรักโนตตรัม.....	64
2.3.2.15	ภรานตีมาน.....	65
2.3.2.16	ทฤษฏานตะ.....	65
2.3.2.17	วยติเรก.....	66
2.3.2.18	อปหนุติ.....	66
2.3.2.19	ตุลยโยคิตา.....	66
2.3.2.20	อรรถานตรันยาต.....	67
2.3.2.21	สมาโสภติ.....	68
2.3.2.22	วิภาวนา.....	69
2.3.2.23	ปรยาโยกติ.....	70
2.3.2.24	สมาหิตัม.....	71
2.3.2.25	ยถาสังขยัม.....	72
2.3.2.26	วิษมะ.....	73
2.3.2.27	สโหกติ.....	73
2.3.2.28	วิโรชะ.....	74
2.3.2.29	สารัม.....	75
2.3.2.30	เศลษ.....	76
2.3.2.31	สมุจจัย.....	77

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า	
2.3.2.32	อปรัสตุตประคังศา	78
2.3.2.33	เอกาวัสตี.....	79
2.3.2.34	อนมานัม.....	80
2.3.2.35	ปริสังขยา.....	81
2.3.3	"รส" ต่าง ๆ ในการประพันธ์.....	81
2.3.3.1	ศฤงคารรส.....	104
2.3.3.2	วีรรส.....	108
2.3.3.3	กรณารส.....	111
2.3.3.4	ทาสยรส.....	112
2.3.3.5	อัทฤตรส.....	114
2.3.3.6	ภยานกรส.....	115
2.3.3.7	เราทรรส.....	116
2.3.3.8	พีภักตรส.....	117
2.3.3.9	ศานตรส.....	118
3.	วิเคราะห์ศัพท์ทางดั่งการในมหาชาติคำหลวง.....	123
3.1	อนุปราศ.....	124
3.2	ยมก.....	158
3.3	ปนรูกตวทาภาส.....	180
4.	วิเคราะห์หรรณาดั่งการในมหาชาติคำหลวง.....	218
4.1	อุปมา.....	219
4.2	รูปกะ.....	239
4.3	ชาติ	249
4.4	สังศยะ.....	269
4.5	อติศยะ.....	270

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.6 ประติวิสัยตัญญา.....	282
4.7 สังกร.....	284
4.8 อุตเปรภษา.....	286
4.9 อากเขป.....	287
4.10 เหตุ.....	291
4.11 ทีปกัม.....	295
4.12 อวสระ.....	297
4.13 ปรีวฤตติ.....	299
4.14 ปรีตโนตกรรม.....	304
5. วิเคราะห์สต่าง ๆ ในการประพันธ์โนมทษาคำหลวง.....	317
5.1 ศถงการรต.....	318
5.2 ทษยรต.....	330
5.3 กรุณารต.....	334
5.4 เราทรรต.....	344
5.5 วีรรต.....	347
5.6 ภยำนกรต.....	356
5.7 พีภักตรต.....	361
5.8 อัทฤตรต.....	364
5.9 ศษนกรต.....	371
6. สรปณการวิจัยและขอเสนอแนะ.....	382
บรรณานุกรม.....	387

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ภาคผนวก ก. ประวัติและการแพร่กระจายของมหาชาติ.....	417
ข. ตัวอย่างภาษาล้านสกฤตที่มีทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว (นิศร) จากหิโตปเทศ.....	455
ค. คำอธิบายและตัวอย่างของอนุปราศ.....	456
ฌ. คำอธิบายและตัวอย่างของยมก.....	459
ง. คำอธิบายและตัวอย่างของวโภภคติ.....	464
จ. คำอธิบายและตัวอย่างของจิตร.....	467
ฉ. อรรถาสังการในสาहितยทรรปณะของวิศวนาถ.....	476
ช. คำอธิบายและตัวอย่างของอุปมา.....	480
ฌ. คำอธิบายและตัวอย่างของเหตุ.....	484
ญ. คำอธิบายและตัวอย่างของเศลษ.....	487
ฎ. ความงามที่เป็นลักษณะพิเศษหรือเอกลักษณ์ของวรรณคดีไทย.....	492

รายการตารางประกอบ

ตารางที่ 1. รายชื่อตำราอสังการศาสตร์ และชื่อผู้แต่ง.....	501
2. การเปรียบเทียบศัพท์ทาสังการของนักอสังการ- ศาสตร์ 9 คน.....	504
3. การเปรียบเทียบอรรถาสังการของนักอสังการ- ศาสตร์ 6 คน.....	505
4. การเปรียบเทียบศัพท์ทาสังการและอรรถาสังการ ของนักอสังการศาสตร์ 5 คน.....	510
5. การเปรียบเทียบสถาปีภาวะ วิภาวะ อนุภาวะ และวยภิจารวีของรตทั้ง 9.....	513
6. การเปรียบเทียบส่วนประกอบแต่ละรตของรตทั้ง 9 การเกิศรและการแสดงรตต่าง ๆ.....	520

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

ตารางที่ 7. การแสดงกลุ่มพหุชนะที่นิยมใช้ในการแต่ง ในกัณฑ์ต่าง ๆ.....	526
ประวัติการศึกษา.....	527

ศูนย์วิทยพัธพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย